

Θ. Μυλωνάς, Ι. Καμαριανός, Ν. Μάνεσης

Σχεδιασμός παρεμβάσεων για την υποστήριξη της σχολικής ένταξης των
Τσιγγανοπαίδων

Θ. Μυλωνάς

Το θέμα που θεωρήσαμε ως σημαντικό γι' αυτή τη φάση του Προγράμματος, που το συζητήσαμε και το επεξεργαστήκαμε με τους δύο συνεργάτες μου είναι: «Ο Σχεδιασμός Παρεμβάσεων για την υποστήριξη της σχολικής ένταξης των Τσιγγανοπαίδων». Η ίδια η εμπειρία, οι επισκέψεις μας στους οικισμούς και οι επαφές μας με τους τσιγγάνους, με τα τσιγγανόπαιδα, με τους δασκάλους και τα στελέχη της εκπαίδευσης, μας έκανε να συνειδητοποιήσουμε ότι χρειάζεται συστηματικότερη προπαρασκευή και προετοιμασία δική μας, αλλά και των τοπικών συνεργατών, για την προσέγγιση και επίλυση συγκεκριμένων σχετικών με την ένταξη προβλημάτων. Πηγαίναμε με όλη την καλή μας διάθεση, με καλές προθέσεις, με κέφι, στο σχολείο των τσιγγανοπαίδων, αλλά είδαμε ότι καθ' οδόν μας προέκυπταν ορισμένα προβλήματα και ζητήματα λίγο δύσκολα. Μερικές φορές βρεθήκαμε αντιμέτωποι με συμπεριφορές μη προβλέψιμες και δεν ήμασταν πολύ καλά προετοιμασμένοι ή θα έλεγα, και συντονισμένοι, ώστε να τις αντιμετωπίσουμε ή καλύτερα τις χειριστούμε σωστά και αποτελεσματικά.

Πρέπει να δώσουμε λοιπόν πολύ μεγάλη σημασία στο θέμα του σχεδιασμού της κάθε κίνησής μας μέσα στο πλαίσιο των επιδιώξεων του Προγράμματος. Σκεπτόμενοι την έννοια του σχεδιασμού είναι ευνόητο ότι κουβεντιάζουμε για πολιτική. Αλλά τι είναι πολιτική;

Για την πολιτική ένας είναι ο απλούστερος και πληρέστερος ορισμός: Πολιτική είναι πράξεις και ενέργειες καλά σχεδιασμένες, που αποβλέπουν στην καλύτερη εφικτή επίλυση ενός προβλήματος, το οποίο είναι κοινό, δηλαδή κοινωνικό. Το Πρόγραμμα στο οποίο μετέχουμε επιδιώκει να επιλύσει ένα κοινό, κοινωνικό πρόβλημα. Εμείς λοιπόν, πρέπει να διαμορφώσουμε την πολιτική της επίλυσης αυτού του προβλήματος, να σκεφτούμε δηλαδή πώς θα σχεδιάσουμε τις πράξεις, τις ενέργειες και τις παρεμβάσεις μας, ώστε να προωθηθεί η ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο. Δεν είναι εύκολο πράγμα να κάνει κανείς παρέμβαση, η οποία να είναι αποτελεσματική, όπως είπε και ο κ. Παπακωσταντίνου. Το να κάνουμε παρεμβάσεις, το να δίνουμε την αίσθηση ότι πηγαίνουμε, ερχόμαστε,

υποδεικνύουμε, συμβουλεύουμε, δε σημαίνει τίποτα. Χρειάζεται να έχουμε μελετήσει και σχεδιάσει με μια ορισμένη λογική (πολιτική) αυτό που κάνουμε.

Αντιληφθήκαμε ότι, προτού βγούμε, κατά τρόπο συστηματικό και συνεχή, να κάνουμε τις επισκέψεις και τις συζητήσεις με άλλους συνεργάτες, με τους τσιγγάνους και με το σχολείο πάνω σ' αυτό το θέμα, θα έπρεπε περισσότερο να στοχαστούμε πάνω στο θέμα του τι επιδιώκουμε και να σχεδιάσουμε προσεκτικά όχι μόνο τις προσωπικές μας παρεμβάσεις αλλά και των ανθρώπων με τους οποίους συνεργαζόμαστε. Διότι οι ατομικές ή ορθότερα οι ασυντόνιστες ατομικές παρεμβάσεις και ενέργειες δεν μπορούν να έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα ή ενδεχομένως μπορούν να έχουν ενίοτε και αρνητικό. Χρειάζεται προσεκτικός σχεδιασμός για συλλογικές παρεμβάσεις.

Αυτός ο περίφημος όμως σχεδιασμός δεν είναι απλώς μια κουβέντα, δεν είναι εύκολο πράγμα, έχει κάποιες προϋποθέσεις για να έχει συνοχή και να οδηγεί σε επιθυμητό αποτέλεσμα. Πρώτη προϋπόθεση, που φαίνεται να είναι αναγκαία, είναι η όσο το δυνατόν ακριβέστερη και αντικειμενικότερη γνώση, από πρώτο χέρι, όλων των διαστάσεων και όλων των παραμέτρων, και των ποσοτικών και των ποιοτικών, του προβλήματος της ένταξης των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο. Γνώση και στο γενικό επίπεδο, δηλαδή: δεν μπορώ να δουλέψω σε μια περιοχή, εάν δεν έχω γενική αντίληψη του προβλήματος σε όλη τη χώρα, αλλά και ειδικότερα, γνώση στο τοπικό επίπεδο για να κατανοήσω τα συγκεκριμένα σχετικά προβλήματα σχέσεων ενός τσιγγάνικου καταυλισμού και του πιο κοντινού του σχολείου. Με πράγματα συγκεκριμένα, με πρόσωπα συγκεκριμένα, με γεγονότα και καταστάσεις συγκεκριμένες.

Αυτή λοιπόν η γνώση είναι μια βασική προϋπόθεση του σχεδιασμού μιας συγκεκριμένης στρατηγικής μιας σειράς στόχων δηλαδή που πρέπει να ακολουθήσουν οι ενέργειές μας, και επομένως σ' αυτή τη σειρά και σ' αυτή τη στρατηγική, θα πρέπει όλες οι επιμέρους πράξεις μας και ενέργειες να υπακούουν, να υποτάσσονται. Διότι υπάρχει κίνδυνος, χωρίς αυτό το σχεδιασμό και τη στρατηγική, να πράττουμε χωρίς να ξέρουμε γιατί πράττουμε και να χαθούμε μέσα στην πράξη. Να πάμε δηλαδή γι' αυτό το συγκεκριμένο λόγο να επισκεφθούμε τον καταυλισμό και το σχολείο και να βρεθούμε σε σύγχυση, με αποτέλεσμα να ενδιαφερόμαστε και να ενεργούμε για άλλα πράγματα. Έτσι δεν κάνουμε τίποτα.

Αυτή η γνώση, για την οποία μίλησα, η συστηματική και η συγκεκριμένη, είναι βασική προϋπόθεση, για να αποφύγουμε τα διπλωματικά, όπως λέω, ατοπήματα

κατά την άσκηση του έργου μας. Διότι το έργο μας εκδηλώνεται και ως παρέμβαση σε ανθρώπους και είναι αναγκαίο να γνωρίζεις κανείς πώς να τους πλησιάζει. Για να γνωρίζεις πώς θα τους πλησιάσεις πρέπει να γνωρίζεις ποιοι είναι, να γνωρίζεις τα στερεότυπά τους, τις αντιλήψεις τους, τις αντιδράσεις τους, την ψυχοσύνθεσή του, ένα σωρό πράγματα. Πρέπει να έχουμε στοιχειώδεις πληροφορίες για τους ανθρώπους με τους οποίους μιλάμε και μέσω των οποίων επιδιώκουμε να πετύχουμε κάποιους στόχους. Αλλιώς θα κάνουμε αποπήματα, δηλαδή θα προκαλέσουμε αντιστάσεις και αντι-δράσεις, (μετά το «αντί» βάζω μια παύλα), τη στιγμή που έχουμε ανάγκη και επιδιώκουμε τη συνεργασία τους, για να πετύχουμε κάτι. Συχνά δεν έχουμε συνείδηση ότι για την αποτυχία φταίμε εμείς και όχι ο άλλος που αντιδρά.

Δεύτερη προϋπόθεση ενός καλού σχεδιασμού είναι η ακριβής διατύπωση και γνώση του σκοπού. Είμαστε μέσα σ' αυτό το Πρόγραμμα και πρέπει να έχουμε πλήρη και σαφή γνώση του τί επιδιώκουμε, δηλαδή αυτό το Πρόγραμμα τι ακριβώς επιδιώκει και θεωρώ επίσης αναγκαίο να γνωρίζουμε γιατί το επιδιώκει.

Η σύλληψη του σκοπού δεν είναι εύκολη, δε διατυπώνεται με μια λέξη ή μια φράση, θέλει επίμονο στοχασμό και πρέπει να τον αντιληφθεί κανείς σε όλες του τις διαστάσεις και μέσα στη συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα. Με σχετική ακρίβεια πρέπει να διατυπώσουμε και συγκεκριμένους επιδιωκτέους ρεαλιστικά στόχους. Το καθετί δηλαδή που κάνουμε, η κάθε κίνηση, η κάθε κουβέντα, η κάθε ενέργεια, η κάθε επαφή δεν μπορεί να είναι έξω από ένα πλαίσιο που το καθορίζει ο σκοπός και το απαιτεί ο στόχος. Εκεί εμείς, ως συνεργάτες του Προγράμματος, έχουμε πρόβλημα, γιατί, όταν μπαίνουμε στη δράση με οποιαδήποτε μορφή, παρασυρόμαστε και αστοχούμε. Είμαστε ευσυγκίνητοι, είμαστε άνθρωποι, έχουμε συναισθήματα και συχνά χωρίς να το καταλάβουμε, υπηρετούμε άλλους σκοπούς και άλλους στόχους σημαντικούς ίσως για μας, αλλά άλλους.

Για παράδειγμα τι επιδιώκει το Πρόγραμμα όταν λέει «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο»; Είναι εύκολο να καταλάβεις τι σημαίνει «ένταξη»; Πώς την εννοούμε την «ένταξη»; Τους «εντάσσουμε» σημαίνει τους βάζουμε σε ένα πλαίσιο και από την «ένταξη» αυτή έχουμε σημάδια αφομοίωσης, εξαφάνισης της ταυτότητάς τους; Είναι μια διαδικασία αποδοχής τους, όπως είναι και εμπλουτισμού της προσωπικότητάς τους, της κουλτούρας τους κ.τ.λ; Εννοούμε την ένταξη ως μια εργαλειακή προετοιμασία, ως εξοπλισμό τους με γνώσεις και δεξιότητες, ώστε να ενταχθούν στη διαδικασία της παραγωγής ή στη διαδικασία και τη λογική της

αγοράς; Η «ένταξη» σημαίνει τουλάχιστον εγγραφή και τακτική φοίτηση στο σχολείο ή μας ενδιαφέρει και η επίδοσή τους;

Από το νόημα που θα δώσουμε στον όρο «ένταξη» καθορίζονται όλες οι ενέργειές μας. Το πώς μιλάμε στον άλλο, το πώς τον προσεγγίζουμε, εξαρτάται από το τι έχουμε στο κεφάλι μας, από το πώς το εννοούμε αυτό που έχουμε να κάνουμε, αυτό που επιδιώκουμε. Αν δεν έχουμε κάτι τέτοιο, είναι πρόβλημα. Τώρα βέβαια από βιασύνη για να κλείσω λέω πράγματα αποσπασματικά.

Αυτά όλα είναι προϋποθέσεις, για να κατανοήσουμε εμείς το «status» το δικό μας, με το οποίο πηγαίνουμε σε έναν οικισμό ή σε ένα σχολείο ή σε ένα δάσκαλο ή στον προϊστάμενο της εκπαίδευσης. Και ως τι πηγαίνουμε; Ως εξουσίαν έχοντες; δηλαδή πάμε να επιβάλουμε; Να τους πούμε δηλαδή: εμείς γνωρίζουμε τι πρέπει να γίνει και αυτό πρέπει να κάνετε; Βέβαια μπορεί να μην το πούμε έτσι ακριβώς, αλλά περίπου έτσι. Αυτό δημιουργεί ορισμένα προβλήματα. Πηγαίνουμε ως βοηθοί; δηλαδή πάμε να τους ρωτήσουμε «τι ανάγκες έχετε, τι προβλήματα υπάρχουν και πώς εμείς μπορούμε να βοηθήσουμε στην επίλυση προβλημάτων, που είναι αρμόδιοι εκείνοι να επιλύσουν, να λειτουργήσουμε δηλαδή βοηθητικά ως διευκολυντές, για να μπορέσουν να κυλήσουν οι εξελίξεις προς την κατεύθυνση που θέλουμε εμείς; Το ύφος μας και το στυλ μας και ο τρόπος μας είναι κάθε φορά διαφορετικός, ανάλογα με το «status» που έχουμε αποδεχθεί εμείς ότι μας ανήκει μέσα στη διαδικασία αυτή του Προγράμματος;

Για να κλείσω, εκείνο που θέλω να τονίσω είναι ότι τελικά μόνοι μας ως άτομα δε φαίνεται ότι μπορούμε να κάνουμε τίποτα. Εγώ θα προτιμούσα να λειτουργήσουμε ως διευκολυντές και να έχουμε τα μάτια μας ανοιχτά, για να βλέπουμε στο πεδίο, που δουλεύουμε, μήπως υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι θα μπορούσαν να ενεργοποιηθούν και να βοηθήσουν, να δουλέψουν προς την κατεύθυνση επίτευξης του σκοπού και των στόχων του Προγράμματος, το οποίο υπηρετούμε. Να κινητοποιήσουμε δηλαδή και άλλες διαθέσιμες και προσφερόμενες δυνάμεις.

Από τον προσεκτικό σχεδιασμό αλλά και τον επικοινωνιακά άψογο τρόπο εκδήλωσης των ενεργειών και παρεμβάσεών μας, είναι βέβαιο ότι θα προκύψουν τα βέλτιστα αποτελέσματα «Ένταξης των Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο».

Για πολύ πιο ενδιαφέροντα και σημαντικά πράγματα που αφορούν το σχεδιασμό και τις προϋποθέσεις των παρεμβάσεών μας, που απαιτεί το Πρόγραμμα, θα σας μιλήσουν οι καλοί μου συνεργάτες κύριοι Καμαριανός και Μάνεσης.

I. Καμαριανός

Είναι κοινή διαπίστωση πως τόσο ο σχεδιασμός, όσο και η υλοποίηση των παρεμβάσεων για την υποστήριξη της Σχολικής Ένταξης των Τσιγγανοπαίδων δεν μπορούν να ικανοποιηθούν στα πλαίσια μιας εργαλειακής λογικής και μιας τεχνοκρατικής πρακτικής.

Με δεδομένο πως κάθε προσπάθεια σε αυτά τα πλαίσια δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στην υποκειμενική εμπλοκή και στη φθορά, σκεφτήκαμε πως κάθε σχετική δράση μας θα πρέπει να στηρίζεται από τη μια στη συστηματική θεωρητική σύλληψη και από την άλλη σε μια καλοσχεδιασμένη ερευνητική στρατηγική.

Είναι συνεπώς ιδιαίτερα σημαντική, όπως τόνισε και ο κ. Μυλωνάς η επιστημονικά ακριβής και συστηματική διατύπωση, ποσοτική και ποιοτική, του προβλήματος ένταξης των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο. Η υιοθέτηση αυτής της προσέγγισης σημασιοδοτεί ουσιαστικά την υφή της ερευνητικής μας εργασίας καθορίζοντας και τα ερευνητικά μας εργαλεία.

Το ερευνητικό μας πεδίο είναι δυναμικό κι εμείς καλούμαστε στα πλαίσια αυτής της δυναμικής να το αντιμετωπίσουμε συστηματικά, αναλυτικά. Η μέχρι τώρα εμπειρία μας από ανάλογα δυναμικά πεδία παρέμβασης μας οδηγεί στην υιοθέτηση ευέλικτων ερευνητικών τεχνικών. Ιδιαίτερα μας χαροποίησε η ενθάρρυνση της ΠΟΣΕΑ, όπως αυτή διατυπώθηκε στην έναρξη αυτού του επιστημονικού συνεδρίου “χρησιμοποιήστε ποιοτικά εργαλεία, πηγαίνετε σε βάθος, μη στέκεστε στην ποσοτική χαρτογράφηση”.

Βέβαια, η ποσοτική καταγραφή και η χαρτογράφηση στην περίπτωσή μας είναι ιδιαίτερα σημαντική. Δεν καταγράφουμε μόνο αριθμούς αλλά καταγράφουμε δυναμικές, καταγράφουμε πρακτικές και διαδικασίες, που υλοποιούνται από τα υποκείμενα και νοηματοδοτούν την καθημερινή τους ζωή. Ήδη από τις πρώτες εισηγήσεις-μαρτυρίες είναι εφικτό να προχωρήσουμε σε ερμηνεία και ανάλυση πρακτικών και δράσεων ομάδων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Πρέπει συνεπώς να έχουμε πάντα υπόψη μας πως αναλύουμε ευαίσθητους κοινωνικά και πολιτικά-με την ευρύτερη σημασία των λέξεων- χώρους. Γι’ αυτό η χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων είναι μια νομοτελειακή ανάγκη.

Η ποσοτική χαρτογράφηση, όπως αυτή προβλέπεται και από τον συνολικό σχεδιασμό του προγράμματος, είναι αναγκαία. Με τη χαρτογράφηση μπορούμε ανά περιοχή να αναδείξουμε σημαντικά για την ανάλυση δεδομένα, όπως για παράδειγμα: ποια είναι η υλικοτεχνική υποδομή στους χώρους φοίτησης των τσιγγανοπαίδων,

πόσοι και ποιοι είναι οι τσιγγάνοι μαθητές που φοιτούν, πόσοι και ποιοι δε φοιτούν και βρίσκονται έξω από τη σχολική τάξη, ποιοι είναι οι γονείς, πόσοι και ποιοι είναι οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε αυτές τις σχολικές τάξεις.

Τη χαρτογράφηση θα ακολουθήσει η χρήση τεχνικών, που λίγο πολύ όλοι έχετε κατά νου. Συνέντευξη, συνέντευξη βάθους, συνέντευξη δράσης, ανάλυση περιεχομένου, συμμετοχική παρατήρηση, ημερολόγιο. Οι τεχνικές αυτές είναι οι πιο διαδεδομένες για τη συλλογή δεδομένων στα οποία ο ερευνητής και ο ερευνούμενος καλούνται να δώσουν αντικειμενικό νόημα μέσα από την εμβάθυνση και τη λεπτομέρεια, προσφέροντας κοινωνική γνώση. Μέσα από τις προσωπικές εμπειρίες θα επιχειρηθεί η ερμηνεία κοινωνικών καταστάσεων.

Τα κοινωνικά φαινόμενα μελετώνται άμεσα, καθώς διαδραματίζονται και όχι σε τεχνητές συνθήκες. Για παράδειγμα, υπό αυτό το πρίσμα, η σχολική τάξη και συνεπώς κάθε ένταξη σε αυτή, αποκαλύπτει τον «πραγματικό» της χαρακτήρα, αυτόν της «νόρμας» με την οποία η πραγματικότητα καλείται να συμμορφωθεί.

Δεν μπορούμε συνεπώς παρά να στηρίζουμε το σχεδιασμό μας στις εξηγήσεις που οι ίδιοι οι εμπλεκόμενοι- γονείς, διδάσκοντες, στελέχη της εκπαίδευσης, μαθητές/τριες- δίνουν για τις ζωές τους. Οι παραπάνω αποκτούν μέσω των ερευνητικών εργαλείων τη δυνατότητα να εκφραστούν και το σημαντικότερο, να συνδιαμορφώσουν την πορεία της συνολικής διαδικασίας του σχεδιασμού και της παρέμβασης, έχοντας την ευκαιρία να ανατρέψουν κατεστημένες λογικές και παγιωμένες αντιλήψεις. Η προοπτική αυτή ίσως είναι και η σημαντικότερη ωφέλεια από τη χρήση των ποιοτικών μεθόδων έρευνας και ανάλυσης.

Απώτερος σκοπός της προσπάθειάς μας είναι μέσα από ερμηνευτικές αναλύσεις, αλλά και τη δημιουργία βάσεων στατιστικών δεδομένων, τις οποίες οι ερευνητές θα χρησιμοποιήσουν ως στήριγμα σε μια συνεχή και αδιάλειπτη προσπάθεια, να διατυπώσουμε ένα «εγχειρίδιο σχεδιασμού των παρεμβάσεων για την υποστήριξη της ένταξης στη σχολική τάξη, πληθυσμών που έχουν ανάγκη».

Συμπερασματικά, η υποστήριξη της σχολικής ένταξης δεν είναι μια διαδικασία με ορατό χρονοδιάγραμμα ολοκλήρωσης. Πέρα από τα όρια ενός τεχνικού δελτίου αυτή η διαδικασία είναι σημαντικό και αναγκαίο μέσα από τη σύγκλιση μακροθεωρήσεων και μικροδράσεων να αποκτήσει τη δυναμική μιας συστηματικής συνεχούς και αδιάλειπτης επιστημονικής προσπάθειας. Περισσότερα και πιο συγκεκριμένα για τη χρήση των εργαλείων θα σας πει ο κ. Μάνεσης .

N. Μάνεσης

Ο κ. Καμαριανός ανέφερε προηγουμένως κάποια *εργαλεία* με τα οποία μπορούμε να απευθυνθούμε στην ομάδα αναφοράς, ώστε να συγκεντρώσουμε τα στοιχεία που μας είναι χρήσιμα. Θελήσαμε να σας παρουσιάσουμε τα *εργαλεία* αυτά, τα οποία βρίσκονται υπό κατασκευή και τα οποία προτείνουμε για συζήτηση και επεξεργασία, γιατί θεωρούμε ότι μπορούμε να συλλέξουμε τα στοιχεία που μας ενδιαφέρουν, τόσο τα ποσοτικά, τα οποία αφορούν στη φοίτηση ή μη των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο, όσο και τα ποιοτικά, τα οποία αφορούν στις αιτίες για τις οποίες πολλοί τσιγγανόπαιδες δε φοιτούν ή τους λόγους για τους οποίους υπάρχει διαρροή και ο,τιδήποτε είναι χρήσιμο για να κατανοήσουμε την ομάδα αναφοράς μας.

Ένα πολύ σημαντικό και συνάμα πρακτικό *εργαλείο* είναι η Χαρτογράφηση, διότι αποτυπώνει με σαφή και πειστικό τρόπο την πραγματικότητα. Σας παρουσιάζουμε σήμερα εδώ, με βάση τα στοιχεία των εκθέσεων των τοπικών συνεργατών του δικτύου, μια χαρτογράφηση των νομών της περιφέρειας της Πελοποννήσου και της Δυτικής Ελλάδος. Π.χ. στο νομό Αχαΐας έχουμε σημειώσει σε κύκλο τις περιοχές όπου υπάρχει τσιγγάνικος πληθυσμός και οι τσιγγανόπαιδες πηγαίνουν στο σχολείο. Στο κάτω μέρος του χάρτη υπάρχει μια καρτέλα η οποία περιλαμβάνει τέσσερις αριθμούς διαφορετικού χρώματος ο καθένας. Ο πρώτος αριθμός αφορά στους τσιγγανόπαιδες των σχολείων του νομού. Ο δεύτερος, αφορά στον αριθμό των τσιγγανοπαίδων, τα οποία διαρρέουν, δε φοιτούν κανονικά, δεν έχουν τακτική φοίτηση. Ο τρίτος, αφορά στο συνολικό αριθμό των μαθητών των δημοτικών σχολείων στα οποία φοιτούν και τσιγγανόπαιδες. Ο τελευταίος αριθμός αφορά στον κατά προσέγγιση αριθμό των τσιγγάνων κατοίκων του οικισμού ή καταυλισμού. Θεωρούμε ότι αυτά τα τέσσερα στοιχεία είναι πάρα πολύ σημαντικά, για να κατανοήσουμε το πρόβλημα με την έννοια των αριθμητικών στοιχείων. Πόσοι είναι οι τσιγγάνοι μαθητές που φοιτούν, πόσοι δεν φοιτούν τακτικά, πόσοι είναι σε σχέση με το γενικό μαθητικό πληθυσμό του σχολείου και, τέλος, πόσοι είναι οι τσιγγάνοι που διαμένουν, έστω και όχι πάντα σταθερά, στην περιοχή αυτή. Σε μια επόμενη φάση θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε στο χάρτη τις περιοχές όπου φοιτούν τσιγγανόπαιδες, ώστε να έχουμε όχι μόνο τη γενική, τη συνολική εικόνα του νομού, αλλά την ειδική για κάθε δήμο ή κοινότητα όπου υπάρχουν τσιγγανόπαιδες και φοιτούν ή όχι σε σχολεία.

Ένα δεύτερο *εργαλείο*, με το οποίο θεωρούμε ότι θα συλλέξουμε τα στοιχεία που αναφέραμε προηγουμένως, είναι το Δελτίο Καταγραφής. Με αυτό θα

συλλέγουμε στοιχεία που θα αφορούν στον αριθμό των τσιγγανοπαίδων σχολικής ηλικίας (πέντε έως δεκαπέντε ετών) του οικισμού ή καταυλισμού της περιοχής του κάθε σχολείου, τον αριθμό των εγγεγραμμένων τσιγγανοπαίδων, τον αριθμό των τσιγγανοπαίδων τα οποία εγγράφηκαν και δεν παρακολουθούν, τον αριθμό των τσιγγανοπαίδων τα οποία ούτε εγγράφηκαν ούτε παρακολουθούν. Επίσης, όπου είναι δυνατόν, θεωρούμε πως είναι χρήσιμο να συλλέγουμε στοιχεία, έστω και κατά προσέγγιση, σχετικά με το συνολικό αριθμό των τσιγγάνων που ζουν στο χώρο ευθύνης του σχολείου, την κύρια απασχόλησή τους και τον τύπο εγκατάστασης, ώστε να μπορούμε να συγκεντρώσουμε και άλλες πληροφορίες χρήσιμες για τον τρόπο προσέγγισης των γονέων των τσιγγανοπαίδων.

Ένα τρίτο εργαλείο, σχετικό κι αυτό με τα προηγούμενα, είναι η δημιουργία Ατομικής Καρτέλας Μαθητή όπου θα καταγράφονται πληροφορίες σχετικά με την πορεία της φοίτησης του μαθητή στη διάρκεια της σχολικής χρονιάς και τις αιτίες για τη μη (ή μη κανονική) φοίτησή τους. Να καταγράψουμε π.χ. ότι οι τσιγγανόπαιδες μιας περιοχής δεν φοιτούν, διότι υπάρχουν ελλείψεις σε δασκάλους ή σε υλικοτεχνική υποδομή του σχολείου, ώστε να μπορέσουμε να παρέμβουμε. Επίσης, θα καταγράφονται πληροφορίες για την οικογένεια του μαθητή (μετακίνηση, ασχολίες, κ.ά) Γνωρίζουμε ότι αυτό που προτείνουμε είναι κάτι που είναι επίπονο και δε γίνεται να ολοκληρωθεί σε μια μόνο χρονιά, αλλά είναι κάτι που θα μείνει για αρκετά χρόνια. Μας ενδιαφέρουν λοιπόν συγκεκριμένα στοιχεία για τον κάθε μαθητή, όπως εάν εγγράφηκε ή όχι, εάν παρακολουθεί ή όχι, το έτος γεννήσεως του και μια σχετικά σταθερή καταγραφή της φοίτησης: δηλαδή ήταν εκεί το Σεπτέμβρη; τον ξαναβρήκαμε τον Ιανουάριο και τον Ιούνιο; διότι πρέπει να γνωρίζουμε και τη πορεία του. Μπορεί να είναι δύο μήνες στο σχολείο, τρεις να φεύγει και δύο να έρχεται αλλά, εάν είναι σταθερά έξι-επτά μήνες στο σχολείο, και επειδή γνωρίζουμε ότι έχουν και μετακινήσεις οι γονείς, καταλαβαίνουμε ότι αυτός είναι ένας μαθητής που παρακολουθεί. Επίσης, ποιες είναι οι αιτίες που δεν φοιτά ο συγκεκριμένος μαθητής στο σχολείο τακτικά; διότι μας ενδιαφέρουν και τα στοιχεία της οικογένειας. Δε μας ενδιαφέρει μόνο το ποιόν του μαθητή, αλλά και ποια είναι η οικογένεια του, ποιος είναι ο πατέρας, η μητέρα, πόσα παιδιά έχει, εάν έχουν μόνιμη κατοικία, εάν μετακινούνται. Όταν έγινε καταγραφή, ποιο μέλος απουσίαζε, ποιοι είναι οι άλλοι συγγενείς εκεί, ώστε να έχουμε σημείο αναφοράς, όταν κάποια στιγμή μπορεί να πάμε και να μη τους βρούμε. Και τέλος, να καταγράφεται μια εκτίμηση για τη γενικότερη κατάσταση της οικογένειας.

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερης αξίας, θεωρούμε ότι είναι το Ημερολόγιο που πρέπει να τηρούμε όλοι μας και να περιλαμβάνει στοιχεία σχετικά με τις ενέργειές μας, τις δράσεις, τις παρατηρήσεις, τις επισημάνσεις μας για το πώς διαμορφώνονται οι συνεργασίες και οι αντι-στάσεις, τόσο σε τοπικό, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Οι πληροφορίες αυτές θα μας δώσουν τόσο τα ποσοτικά, όσο και τα ποιοτικά στοιχεία που χρειάζονται, για να μπορέσουμε να παρέμβουμε περισσότερο αποτελεσματικά και να συμβάλουμε, με την παρέμβασή μας αυτή, ώστε όχι μόνο να διατηρηθούν οι τσιγγανόπαιδες στο σχολείο, αλλά να αυξηθεί ο αριθμός τους.

Κλείνοντας, θεωρούμε ότι αυτά τα εργαλεία αποτελούν φυσικά μια πρόταση για γενικότερη συζήτηση, με σκοπό να συμβάλουμε από τη μεριά μας στην κατά το δυνατόν καλύτερη συλλογή δεδομένων τα οποία είναι χρήσιμα, ώστε να *κατανοήσουμε* την πραγματικότητα και να μπορέσουμε να βοηθήσουμε περισσότερο αποτελεσματικά.